

УДК 327:32.019.5

© Т. Л. Нагорняк, 2015

<http://orcid.org/0000-0002-6416-5774>

Т. Л. Нагорняк

УРБАНИЗАЦІЙНИЙ ТА АГЛОМЕРАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНСЬКОЇ СУЧАСНОСТІ

XXI століття демонструє тенденцію зниження пріоритету національного суверенітету на користь глобальних гравців і локальних територій. Стаття є спробою з'ясувати специфіку взаємодії двох сучасних політичних процесів – глобалізації та активізації локальних ідентичностей – для того, щоб визначити роль міст в контексті подальшого розвитку світової політичної системи. Серед стратегій брендингу територій лідерами виступають «глобальні міста», «моногорода», «міста для комфортного життя», «унікальні місця». Стаття про те, що розвиток територій та їх політичний вплив обумовлені об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Серед об'єктивних – сукупність природних ресурсів, місцезоналення та інших факторів. І є продукти людських відносин. На формат останніх значний вплив мають процеси урбанізації та агломераційний ефект.

Ключові слова: брендинг територій, політичний вплив міст, урбанізація і агломерації в Україні.

Т. Л. Нагорняк

УРБАНИЗАЦИОННЫЙ И АГЛОМЕРАЦИОННЫЙ КОМПОНЕНТЫ СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ УКРАИНСКОЙ СОВРЕМЕННОСТИ

XXI век демонстрирует тенденцию снижения приоритета национального суверенитета в пользу глобальных игроков и локальных территорий. Статья является попыткой выяснить специфику взаимодействия двух современных политических процессов – глобализации и активизации локальных идентичностей – для того, чтобы определить роль городов в контексте дальнейшего развития мировой политической системы. Среди стратегий брендинга территорий лидерами выступают «глобальные города», «моногорода», «города для комфортной жизни», «уникальные места». Статья о том, что развитие территорий и их политическое влияние обусловлены объективными и субъективными факторами. Среди объективных – совокупность природных ресурсов, местоположения и других факторов. И есть продукты человеческих отношений. На формат последних значительное влияние имеют процессы урбанизации и агломерационный эффект.

Ключевые слова: брендинг территорий, политическое влияние городов, урбанизация и агломерации в Украине.

T. L. Nagornyak

THE URBANIZATION AND AGGLOMERATION ASPECTS OF UKRAINIAN SOCIAL AND POLITICAL PROCESSES

XXI century demonstrates the trend of disproof the priority of national sovereignty to supranational players and local areas. Article is an effort to find out the specifics of interaction of two modern political processes – the globalization and the dynamics of national identity in its own conditions – in order to identify the role of cities in the context of the further development of the global political system. Among the branding strategies are the «global cities», «monocities», «cities for the comfortable life», «the unique areas». An article about the fact that the territories development and their political representation in national processes influencing objective factors. There are those that are not created by man - natural resources and location and factors. And there are the products of human relationships. The latest significant role played by the city and agglomeration effect.

Key words: branding of territories, the political influence of the cities, urbanization and agglomeration in Ukraine.

Постановка проблеми. Сучасні соціокультурні процеси в Україні, як і решта секторів життєдіяльності людини, сьогодні обумовлені війною. Гібридна війна в Україні посилила ті чинники самосприйняття та ставлень до іншої людини, які небезпечні як для громади, так і держави в цілому. Діалог між Державою і Суспільством у соціокультурному полі відбувається завдяки конотаціям дійсності (колективним смислам), що вживлялися в масову культуру через канали конструювання реальності. В закритих суспільствах вони чітко контролюються центром структури тексту та підпорядковані єдиній ідеології, релігії чи політичному курсу. У відкритих та інтегрованих суспільствах конструювання реальності відбувається складно часто через семіотичну війну (війну колективних смислів), бо формується одночасно декілька реальностей, продукуються багат шарові дискурси, смисли суперечать один одному, центр структури суспільного тексту часто порожній, а основні «автори» тексту зорієнтовані на отримання ситуативних дивідендів у вигляді політичного та економічного капіталів. За сучасних умов українське суспільство балансує на межі самознищення і саме ретельне працювання громади з колективними смислами може обійти точку невороття.

Аналіз актуальних досліджень. Якщо на початку століття в Україні переважало сільське населення – близько 82% всього населення, то сьогодні майже 68% її населення мешкає в міській місцевості. Урбанізаційний та

агломераційний компоненти вказаних процесів виступають індикаторами розбіжностей в сприйнятті реальності та самих себе. Диференціація простору (ТАО, агломерації, локальні зони, етнокультурні регіони) є конструктом людської діяльності, але вона має природне походження та виступає умовами політичних процесів української сучасності. Природне походження диференціації простору та її соціально-економічний чинник розвитку є предметом нової економічної географії, а саме школи М. Фуджиті, П. Кругмана, Е. Венайблеса, Г. Кларка, М. Фельдмена, М. Гертлера, російської школи Н. Зубаревич. Соціально-антропологічний аспект модернізаційної теорії суспільного розвитку відображено в роботах М. Ферро, А. Кара-Мурзи, Г. Почепцова, Ч. Пірса, Ф. Соссюра, Ю. Критевої, Ж. Дерріди та інших.

Стаття має на меті довести, що на розвиток територій та їх політичне представництво в загальнонаціональних процесах впливають об'єктивні чинники, що не створені людиною – природні ресурси та локація і чинники, що є продуктом людських взаємовідносин. Серед останніх значну роль відіграють міста та агломераційний ефект.

Виклад основного матеріалу. У соціально-політичних процесах (вибори, реклама, громадські слухання, брендингові стратегії розвитку) такі індикатори, як – концентрація людей, тип міста (агломераційний центр, мономісто, периферія, депресивні території, села, окуповані території), різноманітність середовища, смаків, переконань, ментальні розбіжності – використовуються задля формування симулякрів самовідчуття городян та само презентації територій.

Виходячи з світ-системної моделі розвитку, міста теж розподіляються на центральні (міста-мільйонники), полупериферійні (середні за кількістю) та периферійні (малі міста, СМТ та села) і «людність» обумовлює їх диференціацію у соціальному, економічному, політичному й культурному полях. Єдина Україна в соціально-політичному сенсі, якою ми прагнемо, завжди була різноманітною з точки зору ментальності та неоднорідною у

своєму соціально-економічному розвитку регіонів, стилі й рівні життя. Агломераційний ефект українських територій демонструє «три України». Перша з них – це культура швидких мегаполісів. Київ, Одеса, Харків, Дніпропетровськ демонструють стратегію раціонального розвитку, швидкого темпу життя, конкуренції в усіх сферах взаємовідносин та індивідуалізму. Сучасний городянин міста-мільйонника звик бути егоїстом, він відчуває себе комфортно в своєму егоїзмі. Як пише англійська дослідниця ФренТонкіс: «Людина отримав право бути залишеним на самоті», бути залишеним у спокої, і він поступово починає отримувати задоволення від своєї самотності. Це не призводить до ізоляціонізму, це призводить до регулювання контактів з іншими людьми. Тобто «я і хочу і я можу бути близьким, але на своїх умовах і саме тоді, коли мені це потрібно» [2]. Міста, в яких проживає більш ніж 500 тис. мешканців, специфічні своєю соціальною стратифікацією. Вони – центри глобалізаційних шляхів та процесів, концентрат управлінців, ключових державних / недержавних інститутів, що приймають політичні рішення, штаб-квартири представництв іноземних корпорацій та бізнес-структур, дипломатичних представництв, тут доля фахівців з вищою освітою перебільшує інші категорії. В своїх бізнес та бренд-стратегіях позиціонують себе як фінансові та політичні столиці, вузівські міста, центри агломерацій, міста-донори, культурні та духовні осередки. В «цій Україні» зосереджений основний електорат влади, що зростає чисельно через стабільну урбанізацію. Ці міста керовані через дотації і крупний бізнес, а тому виступають основними маніпуляційними площадками. Запит на модернізацію політичної еліти та якісні політичні продукти в них присутній, але через внутрішні конфлікти, консерватизм і фінансову заангажованість громадського сектора існує спотворена соціальна реальність.

Криза під час війни в Україні сьогодні більш відіб'ється на містах-мільйонниках.

По-перше через продуктову інфляцію (економіка крупного міста орієнтована на імпорт, який в умовах нестабільної національної валюти є чинником гальмування реалізації стратегії розвитку).

По-друге через міграційну складову. Переселенці з зони АТО – кризовий чинник у декількох площинах: конкуренція на ринку праці, ментальні непорозуміння через «винних у війні», перенасичення людського ресурсу в містах, що знижує якість сфери послуг і збільшує ціни (на нерухомість у першу чергу) через соціальний попит нових городян.

По-третє, через випробування для інтелігенції, яка становить переважну більшість крупних міст. Корупційні схеми мільйонників – ще один чинник, який загострить і так несталу ситуацію в крупних містах.

Слід зазначити, що щільність населення і показник урбанізації не завжди корелюються відповідно. Якщо Київська, Харківська, Дніпропетровська та Донецька області демонструють коваріаційну залежність – найвищі показники урбанізації та щільності міського населення мегаполісів, то Одеса навпаки. Урбанізація невисока через меншу кількість міст в області та дрібністю територіального поділу [1].

«Друга Україна» – середні міста (250–500 тис. мешканців), які демонструють культуру центрів невеликих агломерацій із стратегією виживання. Ця Україна не є однорідною, тому що середні міста – це агропромислові Вінниця, Полтава, Чернігів, Житомир і центри багатогалузевої важкої промисловості – Луганськ, Маріуполь, Макіївка. Цю Україну відрізняє стратегія розвитку громад на фоні соціально-економічного виживання. Громади агропромислових центрів більш розвинуті. Індустріальні міста все більше стають центрами зрощування політичного і фінансового капіталу. Високий рівень міграції до великих міст, слабкість ринку праці і людського капіталу притаманні для цього кластеру України. Більша частина з середніх міст – вузькопрофільні міста («Місто шахтарської слави», «Місто металургів», «Місто фермерів»), центри малих агломерацій, «міста-реципієнти». Це – територія максимального соціально-політичного

напруження і економічних кризових трендів. Тут сконцентрований високий протестний потенціал, але керований владою через ротаційність підприємств. І саме доля дотацій обумовлює «залучення» мас до політики. Затяжна криза на фоні війни, як правило, охоплює сектор ринкових послуг, а через те – втрата зайнятості населення (у першу чергу представників бюджетних установ та підприємств), – відтік інтелектуального активу, дефіцит людського капіталу та маргіналізація міського населення. Регіони, з орієнтацією на аргопромисловість та легку промисловість мають значну перевагу над моно містами та вузькопрофільними агломераціями. Прикладом тому є Вінниця. Конфліктогенність цього кластеру країни містить в таких чинниках, як – посилена мобілізація населення на Схід, висока доля переселенців та конкуренція місцевих еліт за взаємини з Центром і контроль території. Плюси в комфортності проживання. Більша частина людей вважають за краще проживати в невеликих містах, де соціально-політичний та економічний клімат спокійний, вдала інфраструктура, високі показники освіти, екологічної безпеки та охорони здоров'я, широкі пропозиції культурного розвитку. Міста із такими характеристиками можна назвати *комфортними містами*. Рейтинги складаються більш ніж з 30 показників і в останні роки десятка найкомфортніших міст світу за різними методиками залишається незмінною: Ванкувер, Мельбурн, Відень, Торонто, Калгарі, Гельсінкі, Сідней, Перт, Аделаїда, Окленд, Цюріх. Найкомфортнішим для проживання українським містом визнана Вінниця.

Маленькі міста і села – «третя Україна». Теж неоднорідна, монокультурна, селянська як правило із родинними цінностями, малим бізнесом та повільністю й консерватизмом мислення. На відміну від перших «двох Україн», ця існує за порогом стабільності за будь-яких умов, а за умов війни в країні малі міста відчуватимуть кризу сильніше. Попит на робочу силу збільшується тут під час економічної стабільності й зменшується за умов кризи, тому сучасний тренд в малих містах це – міграція з периферії в центр, сезонний ринок праці, мінливість принципів розвитку і складу

населення, низький рівень освіти, поліетнічність. Неоднорідність цього кластеру обумовлена людністю. До цієї України належать і міста з населенням 100–250 тис. (Біла Церква, Дніпродзержинськ) і СМТ, села та міста (<100 тис.), для яких притаманне натуральне господарство, патріархальна політична культура, маргінальність населення із низькою освітою і кризовою свідомістю.

Новою тактикою в стратегії виживання та розвитку міст України став феномен міст-побратимів, що є прикладом нових учасників міжнародного співробітництва. Ідеї налагодження побратимських зв'язків міст мають давні традиції. Основи побратимського руху міст зумовлені бажанням примирення ворогуючих сторін у Другій світовій війні. Традиційне розуміння міст-побратимів як засобу для відновлення дружніх контактів та налагодження співпраці, переважно в культурній сфері, сьогодні було трансформовано в умовах посилення процесів глокалізації. Побратимство міст України і Польщі, Грузії, Великобританії, США, Туреччини, Канади має досвід централізованого процесу встановлення побратимських зв'язків за радянських часів, а також ініційованого місцевими громадами за умов незалежної України. Важливу роль при цьому відіграють інститути громадянського суспільства в невеликих містах (Тернопіль, Чернівці, Вінниця), що підтримують та сприяють реалізації ініціатив українських і польських міст-побратимів та бізнес-індекс розвитку мільйонників (Київ, Одеса, Харків, Донецьк, Львів). Географію побратимських зв'язків міст України формують переважно міста країн-сусідів. Серед усіх держав світу особливо виділяється Республіка Польща, в якій міста України мають найбільше міст-побратимів. Найбільшу кількість міст-побратимів сконцентровано в прикордонних територіях Південно-Східної Польщі та Західної України. Найбільше угод про побратимські зв'язки між українськими й польськими містами підписано у період із 2000 до 2006 рр., що обумовлено курсом України на євроінтеграцію. Основними результатами співробітництва українських і польських міст-побратимів стало

вдосконалення системи місцевого самоврядування, розвиток добросусідських відносин на підставі міжнародного діалогу громад міст, залучення іноземних інвестицій, сприяння туризму, зміцнення взаємин з діаспорами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У наслідок подальшої глобалізації та урбанізації, слід очікувати зростання глобальних міст та агломерацій, що можна розглядати як привід до звуження кордонів ЄС та активізацію територіально-адміністративної реформи на користь укрупнення регіонів на етнокультурній основі та відмова від радянської системи адміністративного поділу України на області за політичними принципами. Національна ідентичність буде спростовувати територіальною і особливо це буде мати прояв у агломераціях культурного та етнічного характеру. Зростатиме конфлікт раціонального та ірраціонального (економіки і творчості). Поряд із зростанням кількості мегаполісів будуть зростати і комфортні міста, що виявить суперечність глобалізаційних процесів і встановить новий вектор розвитку світу. Вагомість людського капіталу зростатиме одночасно в усіх кутках світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладкий О. Система сільського розселення як чинник формування промислово-агломераційних утворень України / О. Гладкий // Вісник КНУТШ. Географія. — 2007. — № 57. — С. 29—32. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://papers.univ.kiev.ua/geografija/articles/System_of_urban_settlement_as_main_factor_of_the_Ukrainian_industrial_agglomeration_creature_formation_13608.
2. Запорожец О. Постнаука. Мікроурбанізм [Електронний ресурс] / О. Запорожец. — Режим доступу : <http://postnauka.ru/video/42798>